

Siwilizasiýanyň taryhyndan bir parça / satiriki hekaýa

Category: Hekaýalar, Kitapcy, Satiriki hekaýalar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Siwilizasiýanyň taryhyndan bir parça / satiriki hekaýa
SIWILIZIÝANYŇ TARYHYNDAN BİR PARÇA

Pikir edilşى ýaly, biziň ata-babalarymyz bolan ilkinji adamlar ýolbars, gaplaň, möjek ýaly ýyrtyjy jandarlary eldekileşdirip bilmändikleri üçin olara ýanaşan däldirler öýtmäň. Ilkinji adamlar olardan peýdalanylп bolmajakdygyny gowy bilyändikleri üçin eldekileşdirjegem bolmandyrlar. Ýogsam bolmasa adam ogly diýeniň peýdadyr bähbidi bar ýerde jandarlara-da tälim-terbiye berip, mumly ýüplük ýaly edýär ahyryn.

Aslynda, hormatly Prezident hem gowy adam. Hormatly Prezidentiň gowy adamlygyna söz ýok welin, onuň ýanyndakylar erbet. Görýän welin, gowy prezidentleriň töweregini mydama erbet kişiler gurşap alýan bolara çemli. Hormatly Prezident ýurduny söýýär. Ýurdumyz söýmez ýaly ýurtmy näme. Bu ýurdy meniň kakamam söýärdi. Ýurdumyzyň çar tarapynda ýylyň dört paslynda ýaşap bolýar. Meselem hyýardyr pyrtykaly, kädidir sogan-sarymsagy bir saçakdan tapyp bolýar.

Hormatly Prezident halkynam söýýär. Halkymyz söýmez ýaly halkmy näme. Bular ýaly halky meniň kakamam söýärdi. Agzyna ur, al lukmasyny! Syrtyna ýelme, sypyr hyrkasyny! «Gyýk» diýmez, «hyýk» diýmez, hak diýmez, hukuk diýmez...

Hormatly Prezident heleýinem söýýär. Söýmez ýaly heleými näme. Bular ýaly heleýi meniň kakamam söýer. Howadan asylyp duran kädi ýaly gollary, paluda deý boýny, beýi ýaly göbegi bar, edil ýöne arasyňa girip ýatmaly butlaryna seredi-i-ipp, iýmäniçmän ýatybermeli...

Ýurt gowy, halk gowy, hormatly prezident gowy, prezidentiň heleýi gowy (Allajan hemmesine gowluk berewersin!). Ýöne ykdysadyýetiň ýagdaýy gowy bolup gidiberenokdy. Ykdysady ýagdaýy gowy däl bolsa, jemgyýetiň ýagdaýy - da

ýaramazlaþyberýär.

Hemme mesele hem şundady: Ykdysady ýagdaýyň gowy däldigini we jemgyýetiň bozulyp barýandygyny hormatly prezidente haýsy demir ýürekli ýigit aýtmaga het edip bilerkä? Demir ýürekli ýigitleriň birmahaldan bări muzeýlik bolandygy sebäpli, muny aýtmazdan, çalajadan jytlatma ýoly arkaly duýdurmagy dogry hasapladylar.

Şonuň üçinem nobatdaky toplanşykda ýurekliräk agzalaryň biri:

– Jyt! – diýdi-de, jytlap goýberdi.

Hormatly Prezident Hubert:

– Kim-aý o jytlan? Maňa nämäni jytłajak bolýarka? – diýip sorady. Hiç kimden ses çykmasoňam Prezident: – Jytlan kimem bolsa, eger özünü erkek hasap edýän bolsa çyksyn orta! – diýip abaý-syýasat edenden, pessaýrak bir ses eşdildi:

– Hormatly Prezidentimiz, men barmagymy jyrkyldatdyn.

– Jyt-jyt eden bolup, maňa bir zat diýjek bolduňmy?

– Ýurdumyzda ykdysady ýagdaýyň öwerlik däldigini, jemgyýetiň hem barha bozulyp barýandygyny, şonuň üçinem garamaýak halkyň arasynda tolgunşyklaryň döräp başlandygyny mälim etmek isläpdim.

Hormatly Prezident dessine jaňa basdy. Ol ylgaşlap gelen çáýça ýumuş buýurdy:

– Bize bir-ä demini alan akyja çáý, birem ykdysatçy getir!

Hormatly Prezidentiň ykdysadyýetden başga bilmeýän zady ýokdy.

Kän wagt geçmänkä çáýcynyň yzyna düşüp ykdysatçy hem geldi.

Çáýcy gurultaýa gatnaşyjylara birlaý çáý paýlap çykdy.

Hormatly Prezident ykdysatçydan näme üçin nyrlarylý galýandygyny, näme üçin haryt nyrlarynyň ýonekeý halka elýeter däldigini, ykdysady ýagdaýyň we jemgyýetiň barha gowşamagynyň sebäplerini, näme sebäpli halk tolgunşyklarynyň döreýändigini sorady. Ykdysatçy:

– Hormatly Prezidentimiz – diýdi. – Ýakyn wagtda halk tolgunşyklarynyň öňünü alarys.

– Nädip aljak bolýaňyz?

– Hormatly Prezidentimiz, eger rugsat berseňiz men muny ylmy taýdan düşündirmäge synanşaýyn.

Hormatly Prezidentiň ýüzi kürserdi:

- Aý-waýeý, muny bize düşnükleräk görnüşde aýdyp bolmaýarmy? Adam şekilli düşündiribersene, ylym-pylym diýip durman.
- Baş üstüne! Oň ýalam aýdyp bolýa.
- Aýt onda.
- Mesele däl.

Ykdysatçy düşündirmäge durdy:

– Gadyrdan, şugunki gün ýagdaýyň näme üçin ýaramazdygyna düşünmek üçin siwilizasiýanyň ösusň taryhyny yzartlamak gerek. Adamzadyň tebigaty boýun egdirip we tebigy güýçleri öz hökmi astyna alyp, öz islegine görä ulanyp başlamagy öz-özünden bolan zat däl. Meselem, adamzadyň ýabany haýwanlary nädip eldekileşdirendigine üns berip göreliň. Pikir edilşi ýaly, biziň ata-babalarymyz bolan ilkinji adamlar ýolbars, gaplaň, möjek ýaly ýyrtyjy jandarlary eldekileşdirip bilmändikleri üçin olara ýanaşan däldirler öýtmäň. Ilkinji adamlar olardan peýdalanylý bolmajakdygyny gowy bilyändikleri üçin eldekileşdirjegem bolmandyrlar. Ýogsam bolmasa adam ogly diýeniň peýdadyr bähbidi bar ýerde jandarlara-da tälim-terbiýe berip, mumly ýüplük ýaly edýär ahyryn. Muňa derek olar peýdalanylý boljak birentek ýabany haýwanlary eldekileşdiripdirler. Yöne şol ýabany haýwanlara-da baş öwretmek aňsat bolmandyr. Bu iş juda uzak wagta, birnäçe asyra çekipdir. Biziň hemmäze iň ýuwaş haýwan hökmünde görünýän goýundan mysal alalyň. Iň bärkisi goýubam eldekileşdirilýänça adama hupbat baryny berendir. Iri şahly mallaryň, dowardyr towuklaryň öýdekileşdirilmegi üçin ençeme asyrlap zähmet çekilipdir. Pişigi eldekileşdirmegem kyn düşüpdir. It iň soñunda eldekileşdirilendigi üçin özünüň bu gjä galyşyny örtmek üçin beýleki eldeki haýwanlardan adama has wepaly bolup galypdyr. Baş öwredilen ýabany haýwanlaryň içinde iň kyn düşeni, adamzada iň kyn baş egeni at bolupdyr. At adama tabyn bolmajak bolup her ýola baş urupdyr. Haýwanlaryň içinde erkinligi iň gowy görýäni atdyr, ol haýwanlaryň iň mertebelisidir. Şonuň üçin ol eldekileşdirilende, iň köp baş galypy dik gaýşan haýwan boluodyr. Aty terbiýelemäge adamzat müňlerçe ýylyny sarp edipdir.

Hormatly Prezident başlyklaýyn, ýygnakda oturanlaryň kimsiniň

içi geçip, kimsiniň ukusy tutup başlapdyr. Prezident:

– Atly-eşekli gürrüni goýup, esasy meselä geç. Näme sebäpli halkda tolgunşyklar döreýär? Näme üçin ýagdaýlar ýaramaz? Şony aýtsana bize! – diýip gygyrdy.

Ykdysatçy nutugyna dowam etdi:

– Atyň eldekileşdirmen prosesindenem halkyň tolgunşyklarynyň nädip öňüni almalydygyny öwrenip bileris, hormatly prezidentimiz. Ata-babalarymyzyň ilkidurmuş obşinasynnda ýasaýan döwründe şeýle bir adam ýaşap geçipdir. Ol adam gowaklarda ýasaýan adamlaryň jadygöyi, tansçysy, palçysy, aýdymçysy, öndengörüpçisi, aý garaz, hemme zadydy, danasydy. Bu dana ynsan adamlaryň ýükünü daşamak, üstüne münüp gitjek ýeriňe çalt gitmek, awda, uruşda we başga birnäçe işlerde ullanmak maksady bilen haýwanlaryň iň mertebelesi we erkinligi halaýany bolan aty eldekileşdirmegi niýetine düwdi. Haýwanlaryň içinde atyň deregini tutup biljegi ýokdy. Eşegiň at ýaly ýüwrükligi ýokdy. Gäwmisiňem berkligi atyňkyça ýokdy. Özem atyň eti iýlip, süýdü-de içilýärdi. Dana adam keýik buýnuzyndan edilen börüğini geýip golaý-goltumdañy gowaklarda ýasaýanlary ýygنانşyk geçirilýän ýere toplapdyr.

Dana kişi adamlardan bir urkaçy we bir erkek bolan iki sany at tutup bermeklerini haýış edipdir. Ol atlary nähili tutmalydygyny-da salgy beripdir. Ýumşak we uzyn-uzyn şahalardan, berk ýapraklardan uzyn halatlar, ýüpler we torlar ördüler. Soňra atyň ugruna çykdylar. Olar ýabany atlaryň ýasaýan daglaryny, tokaýlary çar tarapdan gabapdyrlar. Gabaw halkasyny barha daraldyp atlara ýakynlaşypdyr. Bu gabaw birnäçe gije-gündize çekipdir. Ýabany atlar bilen gadymy ata-babalarymyzyň arasynda aldym-berdimli garpyşyk başlanypdyr. Haýwanlaryň iň mertebelisi bolan at mertebesini goramak üçin hiç haýwanyň üstüne topulmazdy, bela-beterden gaçardy. Onuň özünü goramasy diňe gaçmakdy. Ol özüne topulan adamlardanam gaçýardy. Gaçan gaçdyda halas bolan boldy. Emma taýçanakly bir baýtal taýçanagyny goýup gaçmady, ýaby bolsa baýtalyny göýup gitmedi. Adamlar taýçanagy bilen galan baýtaldyr aýgyryň daşyny gurşap alypdyrlar we halkany barha daraldypdyrlar. Aýgyr garayagyz tenli we ak ýally bolupdyr. Dor baýtalyň bolsa

bir aýagy sekillimişin. Taýçanak üstüne atylan demiri üzüp taşlapdyr. Ata-babalarymız kementlerini atlaryň üstüne oklapdyrlar. Taýçanagyň üstüne abanan howpy gören baýtal şeýle bir kişňäpdır welin, adamlar baýtalyň sesinden gorkunjyna ýürekleri agzyna gelipdir. Olar hernäçe ýabany durmuşda ýaşasalaram, barybir adam ahyryny.

Sagrysyna, ýelesine Günüň şöhlesi düşüp ýalpyldap duran dor baýtal adam halkasynyň daralyp barýanyny görüp kementleriň ortasyna düşjegini duýdy we ýer-gögi lerezana saljak derejede kişňäp iki aýagynyň üstüne galdy. Soňra bir gapdala towsup özünü gabap duranlaryň üstünden bökdi. Onuň zarbyna birnäçe adam agdarylyp gitdi. Garaýagyz aýgyr bolsa bir eýlæk, bir beýlæk çapyp kişnedi, agzyndan ak köpük saçdy. Soňra baş-on sany adamy depgiläp gabaw halkasyny böwüsdi. Gabawda diňe taýçanak galypy. Baýtal taýçanagynyň ele düşjegini bilip uzaga gidip bilmedi, ol adamlaryň golaýynda ýer peşäp duruberdi. Kim özünü tutmak üçin öñünde golaýlaşsa, ebeteýine geleni gapdy, yzyndan geleni depdi. Adamlar ýüplerdir torlar, kementler bilen taýçanagy elin tutdular. Yzyndanam aýgyryň we baýtalyň ugruna düşdüler. Baýtal we aýgyr ýallaryny ýele ykjadyp gaýadan gaýa, depeden depä gaçmak gaçdylar. Garaňky gatlyşansoňam tokaýa siňdiler. Olar yzlaryny ýitirip adamlardan gaçybam bilýärdiler. Ýöne baýtal taýçanagyny goýup uzaklara gidesi gelmedi. Ertesi günü daň atyp atmanka tokaýy gabap alan adamlar aldym-berdimli garpyşykdan soň kement atyp, tor gurup, ýüp tutup baýtaly-da, aýgyry-da ele saldylar. Garpyşyk diýseň gandöküşikli bolup geçdi. Atlary ele salýança adamlaryň otuzy öldi, ellä golaýy bolsa ýaralandı. Ýöne hemise bolşy ýaly ýeňiş bu gezegem adamyň tarapyndady. Olar bar ýerinden baglanan aýgyry, baýtaly we taýçanagy idenekläp gowaga äkidipdirler. Adamlar dana kişiniň ýolbaşçylygynda şol gije daňa çenli atlaryň daşynda aýdym aýdyp tans edipdirler, yüz-gözlerine, tenlerine ot-çöpdür gum sürtüp bolubilenlerini bolupdyrlar.

Hormatly Prezident Hubert bilen ýygynaga gatnaşýanlar hekaýatyň gyzykly ýerine gelende tolgunýardylar. Ykdysatçy bolsa gürrüňini dowam etdirdi:

– Baýtaly, aýgyry we taýçanagy eldekileşsdirmek için dana kişi näme diýse etdiler, ýöne peýdasy bolmady. Şonuň üçin adamlar beýleki ýabany we iň ýyrtyjy haýwanlary eldekileşdirende ulanan ähli emellerini ulandylar. Barybir oñarmadylar. Nätselerem, atlary boýun egdirip bilmädiler. Atlaryň buýsançly başy mydama ýokardady, gulaklary mydama dikdi, ýallary mydama seçelenip durdy. Baş egenoklardy.

Hormatly Prezident Hubert hekaýatyň içine şeýle bir çümüpdı welin, munuň näme üçin gürrüň berilýändigini, ara alyp maslahatlaşýan ykdysasy ýagdaýyň ýaramazlygyny hem unudypdy. Bir owurt suw içip bokurdagyhy öllän ykdysatçy bolsa gürrüňini dowam etdi:

– Haýwanlaryň iň mertebelisi bolan atlar şunça tälime garamazdan baş egmedik ýagdaýynda adam mertebesiniň pese düşjekdigini ýatladan dana kişi eýdip-beýdip atlaryy boýun egdirmegiň gerekdigini aýtdy. Adamlar atlaryň buýsanjyny ýok etmek üçin iň sonky çykalga yüz urdular. Dana kişi şeý diýdi: «Iýmini, suwuny kemeldiň. Her gün öñküsinden az ot-suwy beriň. Muny tä olaryň dik başlary egilýänçä, buýsançlary döwülip, täze şertlere uýgunlaşýançalar dowam etdiriň».

Jadygöý, aýdymçy, gowak diwarlarynyň suratçysy, palcy we bilgiç bolan Dana kişiniň aýdanyny gylyny gymşatman berjaý etdiler. Aýaklaryndan, boýnundan daňylgy duran atlara berilýän ot-suwy günde biraz kemeldipdir. Erkinligiň aşygy bolan ýabany atlar birnäçe gezek ýüpüni üzenem bolsalar, gaýtadan has berk ýüpler bilen mäkäm saraldylar. Olaryň üçüsü-de açlyga, suwsuzlyga garşıy mertlik bilen döz gelýärdiler. Yöne gynansakda, taýçanak görgüli baýtaldyr aýgyr ýaly soňuna çenli çydap bilmedi. Başam egmedi. Ol dik başlylygyny şirin jany bilen ödäp öldi. Baýtaldyr aýgyr bolsa çydamlylyk görkezmäge dowam etdiler. Çala gymyldasalarım, Dana kişi olary her gezekde sanyny artdyryp gamçylatdy.

Taýakdan we aç-suwsuzlukdan ýaňa atlar çöküp galypdy. Birwagtky otlukly gözler buz ýaly sowap galypdy. Seçelenip duran tüýleri ilki durkuny ýitirdi, soň döküldi. Gapyrga süňkleri biri-biriniň içinden geçdi. Guýrugynyň gyllary döküldi, ýallary bürüşip galdy. Göräýmäge iňňäniň gözünden

ötüräýmeli bolan boýunlaryny gymyldadyp kişňäýjek ýaly bolsa-, olaryň arkasyndaky gamçy yzlary szlaşyp, mejaldan gaçyrýärdi. Dalaw-dalaw bolan gamçy yzlarynyň ýaralaryndan gan sarkýardy. Gamçylanma, açlyga, suwsuzlyga ilkinji baş egen baýtal boldy. Baş egen badyna-da iými artdyryldy, gamçylanmadan halas boldy. Ýone aýgyr henizem boýun sunanokdy. Ol aç-suwsuzlyga, gamçylanma döz gelip, käte bir zordan diýen ýaly kişňäp goýberýärdi. Şonuň üçin Dana kişi aýgyryň bütinley mertebesini ýok etmek üçin erkekliginden mahrum edilip biçilmegini, hem muny baýtalyň gözüniň öňünde edilmegini talap etdi. Baýtalyň gözüniň öňünde aýgyryň haýalaryndan ýumurtgalaryny söküp aýyrdylar. Bu masgaraçylykly çäre aýgyryň bar buýsanjynyň soñuna nokat goýdy, şeýdibem ol adamyň gullugyna durdy. Dana kişi:

— Indi boldy, atyň mertebesini ýokladyk, adamyň mertebesini-de halas etdik. Ýeňiş adam nesliniň tarapynda! Indi münүň ata, çapyň. Yüküňiz bolsa yükläň arkasyna. Sagyp süydüni içiň. Atlanyp awa gidiň. At münüp duşmanlarynyzy kowalaň ýa-da olardan gaçyp janyňzy halas ediň — diýdi.

Agzyny jylawladylar welin, at janawar boýun boldy duruberdi. Ykdysatçy azajyk säginip, ilki hormatly prezident Huwertiň, soňra beýleki oturanlaryň ýüzüne seredip çykdy. Soňra her sözüne agram berip şeýle diýdi:

— Dogry düşündirip bildimmi? Meň näme diýjek bolýanyma düşündiňiz dämi, hormatly prezidentimiz?

Hamatly Prezident we beýleki oturanlar «Düşnükli» diýen manyda ýüzlerini aşak salladylar. Hamatly Prezident:

— Ýerlikli çykyşyň üçin minnetdarlygymy bildirýärin — diýdi.

Hemme zat ara alnyp maslahatlaşylandan soñ, dessine şo ýerde; ýedi göterimden ýigrimi göterime çenli tölegleriň nyrhynyň galdyrylmagy we Jenaýat kodeksindäki käbir maddalarda görkezilen etmişlere berilýän jezalaryň agyrlaşdyrylmagy makul bilindi.

Eziz NESIN,
türk ýazyjysy.

Çeşme: «Gerçeğin Masalı». Satiriki hekayalar